

S P O R A Z U M
O SURADNJI NA DRŽAVNOM NIVOU
NARODNI EVROPSKI SAVEZ - ZA NOVE GENERACIJE

SARAJEVO, JUNI / LIPANJ 2022

Uvažavajući činjenicu da se naša domovina, Bosna i Hercegovina, nalazi vjerovatno pred najvećim izazovom od 1995. godine od potpisivanja Općeg mirovnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton-Paris), te da se navedena kriza ogleda u svim segmentima društvene stvarnosti u Bosni i Hercegovini, a prožeta je, decenijskim neznanjem u političko-ekonomskom djelovanju iz kojih su proistekle katastrofalne ekonomske, političke, pravne, socijalne ali i moralne posljedice, nameće se potreba koja je od krucijalne važnosti, da se pronađu rješenja koja predstavljaju odgovor na izazove sa kojima se suočava Bosna i Hercegovina.

Posebno ako se imaju u vidu posljedice agresije Ruske Federacije na Ukrajinu i trenutna geostrateška kriza i demonstracija vojnih, političkih i ekonomskih ciljeva, te razorne posljedice prije svega u sigurnosnom, ekonomskom i vojno političkom smislu za cijeli Evropski kontinent, Balkan, posebno Bosnu i Hercegovinu zbog neizgrađenosti njenih institucija, potrebno je u narednom periodu u cilju ublažavanja krize predvidjeti načine efikasne načine postupanja.

Građani Bosne i Hercegovine već dugo vremena su nezadovoljni činjenicom kako država uopće funkcioniše, pogotovo u kriznoj situaciji kakva je ova, imajući u vidu neadekvatno postupanje institucija sistema. S tim u vezi je postizanje Sporazuma o suradnji, „Narodnog evropskog saveza“ i „Za nove generacije“ logičan slijed u determiniranju i implementaciji politika, kao odgovora na postojeće izazove, sa kojima se suočavaju građani Bosne i Hercegovine.

U ovom Sporazumu ćemo zajednički ponuditi dio odgovora i rješenja iz pojedinih oblasti života i rada u Bosni i Hercegovini na državnom nivou, sa kojima se susreću građani Bosne i Hercegovine u svakodnevnom životu, u kojima ćemo ponuditi svoja znanja, vještine i pokazati političku volju da se urade neophodne reforme i korisne stvari za sve građane Bosne i Hercegovine. U navedenim politikama, biti ćemo istrajni i dosljedni da uradimo sve što znamo i možemo, da sačuvamo našu Bosnu i Hercegovinu i da vama građanima i građankama Bosne i Hercegovine ponudimo rješenja za bolji život koji svi zajedno zaslužujemo.

Održavanjem i pospješivanjem stalnih političkih kriza, neslaganja partnera u vlasti, ignoriranje reforme Ustava BiH, nerješavanje presuda Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, presuda Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu te nezainteresiranost u implementaciji i provedbi četrnaest prioriteta EU za dobijanje kandidatskog statusa BiH, doveli su i ovako osiromašene građane Bosne i Hercegovine gotovo u bezizlaznu situaciju, a veći dio stanovništva Bosne i Hercegovine na rub egzistencije. Uz sve ovo, a imajući u vidu neprovođenje reformi iz domena radno-pravnog zakonodavstva, socijalno-ekonomskih reformi, uključujući reformu javne uprave uspjeli su dovesti u pitanje i zdrave dijelove privrednog sistema Bosne i Hercegovine a vrlo često i održivost pojedinih javnih i državnih institucija u Bosni i Hercegovini.

Nažalost, propuštena je šansa da se omogući ili prevaziđu problemi u poslovanju realnog sektora u kontekstu poboljšanja uslova na tržištu rada, ništa nije urađeno na smanjenju stope nezaposlenosti, uz konstataciju da nisu uspjeli riješiti problem ni ljudi zaposlenih u realnom sektoru. O nedostatku infrastrukturnih projekata, investicijama u elektroenergetski, sektor poljoprivrede i načelno realni sektor izlišno je govoriti.

Navedeni period karakterizira nepostojanje želje i htijenja da aktuelne vlasti provedu bilo kakvu reformsku agendu u Bosni i Hercegovini prvenstveno istrajavajući na politikama supremacije etno-nacionalnog koncepta koji za cilj ima samo politiku sukoba a ne rješavanje problema. Rezultat takve politike je visoka

stopa nezaposlenosti, posebno mladih ljudi, nizak bruto domaći proizvod, izražena siva ekonomija, sve veći procenat javnog zaduženja uključujući povećanje unutrašnjeg duga, izdavanje trezorskih zapisa i obveznica, krpljenje budžetskih rupa, neadekvatna socijalna zbrinjavanja posebno ugroženih kategorija stanovništva a što je imalo za posljedicu da je od 2013 godine do danas Bosnu i Hercegovinu po statističkim pokazateljima napustilo gotovo 1 milion stanovnika.

Pored svega navedenog radi neizgrađenosti institucija u Bosni i Hercegovini te kompliciranog ustavno-pravnog i administrativnog uređenja vrlo često dolazi do potpuno različitih intencija u ostvarenju političkih ciljeva pojedinih političkih subjekata u Bosni i Hercegovini koji su doveli do potpune fragmentacije bosanskohercegovačkog društva i to uglavnom na etničkom principu. Nepostojanje bilo kakve elementarne koordinacije u okviru administrativnih jedinica u BiH učinile su i da imamo fragmentiran ekonomski prostor. Pojedini politički subjekti idu toliko daleko, što je karakteristika prethodne tri godine, da dovode u pitanje integritet Bosne i Hercegovine i njen suverenitet, na način da pokazuju intenciju da izvrše osamostaljenje ili formiraju treći entitet, u konačnici ocjepljenje od Bosne i Hercegovine, te na taj način u sigurnosnom kontekstu dovode u opasnost sve građane Bosne i Hercegovine podgrijavajući mogućnost izbivanja novih sukoba.

Očigledno je da Bosna i Hercegovina od 1995. godine do danas nije u potpunosti izgradila institucije koje se mogu suprostaviti takvim retrogradnim snagama koje za politički cilj imaju rušenje Ustava Bosne i Hercegovine. Ako se uzme u obzir posebno korumpiranost u javnim institucijama koje su zakonski nadležne da onemoguće takvo djelovanje uz svakodnevni neprimjeren politički uticaj kriminaliziranih subjekata u Bosni i Hercegovini, sasvim je jasno zašto smo kao država neefikasni u izgradnji principa vladavine prava u Bosni i Hercegovini. Zbog takvog sistema neodgovornog vladanja, gdje ne postoji konkurencija niti kvalitet u smislu poboljšanja egzistencijalnih uslova za život stanovništva, umjesto da se bore za što veći broj usvojenih reformskih zakona, za otvaranje radnih mjesta, za poboljšanje standarda zaposlenih, za zbrinjavanje ugroženih, jednostavno ostaju zarobljeni u konceptu isključivo etno-nacionalnih principa i vrijednosti.

Bosna i Hercegovina u velikoj mjeri zaostaje u ekonomskom razvoju za EU a u posljednjih nekoliko godina i za zemljama Jugoistočne Evrope, posebno ako se ima u vidu godišnja stopa rasta BDP-a od 3-4% , što je tri puta manje od minimalno potrebnog napretka koji bi suštinski osjetili građani Bosne i Hercegovine. To za posljedicu ima povećanje stope osiromašenih građana u Bosni i Hercegovini te po nekim statističkim procjenama oko 15% stanovništva BiH živi na ivici siromaštva, što direktno utiče na povećanje iseljavanja iz Bosne i Hercegovine u potrazi za prije svega egzistencijalnom sigurnošću.

Sadržajem ovog Sporazum želimo da ukažemo na najznačajnija pitanja u Bosni i Hercegovini te da na način međusobnog djelovanja, pokušamo prevazići odnosno minimizirati razlike između nacionalnih i etničkih grupa u Bosni i Hercegovini, političkih subjekata i različitih socijalnih kategorija stanovništva, insistirajući na promjenama i društvenim reformama.

1. SIGURNOST

U posljednjih godinu dana građani Bosne i Hercegovine, kao i građani Evrope, su svjedoci brzih i dinamičnih promjena u pokušaju velikih sila da uspostave novi geostrateški poredak. Posebno su značajna, sa aspekta Bosne i Hercegovine, ratna dešavanja i agresija Ruske Federacije na Ukrajinu, te položaj zemalja Evropske unije u odnosu na novonastalu krizu. Već je sasvim izvjesno i primjetno, da ratni sukob ima u globalnom smislu uticaj na finansijske, privredne, a posebno energetske tokove u kontekstu posljedica koje su uzrokovane različitim političkim stavovima pojedinih zemalja o istom. Interesantno je uočiti ponašanje zvaničnika Ruske Federacije i ispoljavanje njihovih geostrateških vojnih i političkih ciljeva na područje Balkana, posebno Bosne i Hercegovine, na način da pokušavaju izvršiti destabilizaciju i ovako složenih prilika u Bosni i Hercegovini, dokazujući da oni nisu regionalna već globalna svjetska sila. Uvažavajući tu okolnost najznačajniji trenutni vanjsko politički cilj Bosne i Hercegovine je očuvanje suverenosti, teritorijalne cjelovitosti i nezavisnosti, koja podrazumijeva očuvanje nacionalnog identiteta konstitutivnih naroda, nacionalnih manjina i građana Bosne i Hercegovine, zaštiti života i njihove imovine. To je naš vitalni nacionalni interes. Uvažavajući činjenicu da je vrlo teško predvidjeti u narednom periodu da li će navedeni sukob eskalirati pa čak i u kontekstu proširenja sukoba na zemlje Evropske unije, imajući u vidu stalne prijetnje Ruske Federacije, potrebno je, pod hitno u nadležnim institucijama svih organa vlasti u Bosni i Hercegovini poduzeti mjere i isplanirati postupanje u eventualnoj kriznoj situaciji da bi se upravljalo izazvanim posljedicama.

Istovremeno, s aspekta vladavine ljudskih prava, potrebno je uspostaviti-reformirati sistem ostvarenja prava individualne sigurnosti, koji je direktno vezan za razvoj privrednog, političkog pa i ukupnog društvenog života u Bosni i Hercegovini. Tu vrstu prioriteta prvenstveno treba zasnivati na poštivanju i zaštiti ustavnog poretka, svih ljudskih prava, promociji demokratskih principa, građanskih prava i sloboda. U tom smislu potrebno je stvoriti uslove za profesionalan rad nadležnih organa, institucija i agencija koje se bave ovom problematikom sa posebnim ciljem, kad su u pitanju sudski, tužilački organi i policijske agencije, da se izvrši potpuna depolitizacija navedenih tijela. S aspekta borbe protiv kriminala kao sigurnosnog izazova posebnu pažnju treba usmjeriti na sprječavanje organiziranog privrednog kriminala, terorizma, sprječavanje međugraničnog kriminala, ilegalnih migracija u suradnji sa tužilačkim, policijskim i obavještajnim službama nama partnerskih zemalja. Sve navedeno, u koliko bude implementirano, te ukoliko razvijemo efikasne sigurnosne mehanizme i adekvatno odgovorimo na sigurnosne izazove i prijetnje, će imati direktnog uticaja na kvalitet poslovnog okruženja u Bosni i Hercegovini i ekonomski prosperitet. I na kraju, najvažniji sigurnosni vanjskopolitički cilj Bosne i Hercegovine je ulazak BiH u NATO u kom smislu treba angažirati sve resurse imajući u vidu činjenicu da je to dužnost i obaveza svih institucija u skladu sa članom 84. Zakona o odbrani. Potrebno je naglasiti da jedan od strateških ciljeva svakako treba biti u kontekstu implementacije akcionog nacionalnog programa (ANP), modernizacije i opremanja OS BiH uključujući donošenje strateških smjernica i implementaciju istih koje će osigurati brže članstvo BiH u NATO. Potrebno je posebnu pažnju posvetiti jačanju Obavještajno-sigurnosne službe BiH, u kontekstu novonastale situacije u Ukrajini s aspekta jačanja kolektivne sigurnosti posebno sprječavanju cyber napada, eventualne nove migrantske krize, terorizma i slično. Posebnu pažnju s obzirom na velike štetne posljedice (broj poginulih) treba obratiti na sigurnost saobraćaja na način da se izvrše izmjene i dopune zakona a koje će biti mnogo strožije i restriktivnije za sve učesnike.

2. VANJSKA POLITIKA BOSNE I HERCEGOVINE

Općim i mirovnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton-Paris), Bosna i Hercegovina je zadržala suverenitet za vođenje vanjske politike, međutim, u prethodnom periodu vladajuće strukture nisu uspjele da ostvare najbitniji cilj iste, a to je jedinstvenost. Svakodnevno smo svjedoci da pojedini državni i društveni učesnici vanjskopolitičkih aktivnosti ne sprovede jasno utvđene Strategije koje je država donijela u tom smislu. Bez obzira na tu činjenicu, vanjska politika Bosne i Hercegovine prema svim partnerima, posebno uključujući nama susjedne zemlje, mora biti zasnovana na principu suradnje, uzajamnog poštovanja, teritorijalnog integriteta i suvereniteta bilo koga uz dosljednu implementaciju svih međunarodnih multilateralnih i bilateralnih ugovora.

Nažalost, determinanta vanjske politike u BiH je bila uglavnom svedena na različite partikularne interese različitih političkih subjekata u BiH, posebno u kontekstu ostvarenja vanjsko-političkih interesa pojedinih susjednih zemalja, a ne kako bi bilo normalno, da odražava interese građana BiH i da njen fokus bude promocija pozitivnog privrednog okruženja i evroatlanski put BiH. Ovakvu dosadašnju praksu potrebno je pothitno promijeniti, a državne i građanske interese treba staviti u fokus vanjske politike. Iz navedenog proizilazi potreba, za ozbiljnom revizijom vanskopolitičkih ciljeva BiH posebno s aspekta strateškog partnerstva sa SAD-om, državama članicama Evropske unije, susjednim zemljama, bez obzira na činjenicu koja je politička opcija trenutno na vlasti, što znači potpunu neovisnot u provođenju navedenog cilja u čemu posebnu ulogu imaju Predsjedništvo i Ministarstvo vanjskih poslova. Osnovni vanjskopolitički cilj Bosne i Hercegovine je punopravno članstvo BiH u NATO savezu i EU uvažavajući implementaciju smjernica i procedura sugeriranih od navedenih institucija.

Organizacijski i zakonodavno-pravni rad Ministarstva vanjskih poslova BiH se u narednom periodu mora u potpunosti resetirati. Mrežu diplomatsko-konzularnih predstavništava potrebno je strukturirati ne po etničko-političkoj pripadnosti već po čisto profesionalnim kompetencijama, uvažavajući gore navedene ciljeve. Potrebno je prestati sa praksom upošljavanja nestručnih stranačkih kadrova koji će biti sposobni da artikuliraju prvenstveno ekonomske unutrašnje interese bosanskohercegovačkog društva. To u suštini znači da vanjska politika BiH mora biti prije svega u službi ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine uz koordinaciju sa našom poslovnom zajednicom uključujući poticanje direktnih stranih investicija, promociju privrede i turizma u Bosni i Hercegovini, unapređenje trgovinskih odnosa, suradnju u oblasti istraživanja i uvođenja novih tehnologija kao i promociju nacionalnih interesa poslovne zajednice u BiH.

Sa našim susjednim zemljama potrebno je razviti i unaprijediti prijateljske odnose i sa Republikom Srbijom, Republikom Hrvatskom i Republikom Crnom Gorom, jer ćemo samo na taj način, uz poštivanje principa ravnopravnosti i reciprociteta osigurati na najbolji mogući način obostrane razvojne ciljeve. Sve navedeno će omogućiti brži proces Evropskih integracija a poseban benefit bi trebala biti stabilizacija regiona i unapređenje ekonomskih odnosa svih zemalja.

Naglašavamo potrebu hitnog donošenja Zakona o vanjskim poslovima Bosne i Hercegovine, jer smo mi jedina Zemlja u Jugoistočnoj Evropi i šire u kojoj ne postoji zakonodavno-pravni okvir kojim je precizirano provođenje vanjske politike za šta postoji pravno uporište u Općem mirovnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton-Paris).

3. EVROPSKE INTEGRACIJE

Bosna i Hercegovina je na samom začelju procesa evroatlantskih integracija kada je u pitanju prostor Jugoistočne Evrope. Negativne ocjene i mišljenja od strane institucija EU i Evropske komisije nisu bile dovoljan pokretač i ozbiljan alarm vlastima u Bosni i Hercegovini da konačno krenu u implementaciju propisanih obaveza, iako je jedan od ključnih prioriteta Bosne i Hercegovine njeno članstvo u Evropskoj uniji. Imajući u vidu da je Evropska komisija usvojila Mišljenje o zahtjevu BiH za članstvo koje je od ključne važnosti za odnos između EU i BiH predstavlja potvrda podršci našoj zemlji u provođenju neophodnih reformi na putu ka Evropskim integracijama. Navedeno mišljenje se sastoji od 14 ključnih prioriteta koje BiH treba ispuniti da bi otvorila pregovore o pridruživanju Evropskoj uniji. Ključne smjernice i prioriteti se odnose na područja demokratije i funkcionalnosti, vladavine prava, implementacije osnovnih ljudskih prava i reformi javne uprave. Istovremeno dokument predviđa promptno djelovanje svih institucija u Bosni i Hercegovini na svim administrativnim nivoima, koje prije svega podrazumijeva usklađivanje zakonodavstva Bosne i Hercegovine sa Evropskom pravnom stečevinom. Nažalost u prethodne tri godine vlasti u Bosni i Hercegovini nisu apsolutno ništa uradile po tom pitanju čak ni po pitanju uslova od strane Evropske unije da bi dobili kandidatski status u kontekstu donošenja Zakona o javnim nabavkama, Zakona o sprječavanju sukoba interesa i Zakona o Visokom sudskom i tužiteljskom vijeću, što je nedopustivo. U tom kontekstu „Narodni evropski savez“ i „Za nove generacije“ moraju poduzeti mjere da pronađu mehanizme da se ugrade navedeni Evropski standardi u sve segmente društvenog života u Bosni i Hercegovini. Zato ćemo posvećeno i odgovorno pristupiti ispunjavanju postavljenih uslova za dobijanje kandidatskog statusa i punopravno članstvo Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji, što ujedno predstavlja prvi vanjsko politički cilj BiH. Na taj način ćemo stvoriti pokretački mehanizam da zastoj koje su napravile političke elite u Bosni i Hercegovini, svojim donošenjem odluka, čime pokazuju da ne shvataju proces stabilizacije i pridruživanja, jednostavno pokrenemo sa mrtve tačke. Potrebno je ovom prilikom istaći postojanje Rezolucije Evropskog parlamenta iz 2006 godine 1523, koja je donijeta na osnovu mišljenja Venecijanske komisije iz 2005 godine, koja nije implementirana, koja predstavlja najvažniji međunarodni dokument donesen nakon Općeg mirovnog sporazuma, kojim se analizira stanje u BiH i predlažu načini rješavanja pojedinih strateških pitanja.

4. IZBORNI SISTEM – USTAVNE PROMJENE

Sagledavajući Opći mirovni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (Dayton-Paris) Anex 3. Izborni sistem i obaveze koje iz navedenog imaju institucije u Bosni i Hercegovini, te uzimajući u obzir da je BiH postala članica Vijeća Evrope 2002 godine, te da se u BiH periodično organiziraju i provode demokratski izbori, očigledno je potrebno da se izborni sistem reformira u skladu sa evropskim demokratskim standardima, vrijednostima i evropskom pravnom stečevinom.

Odlukama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, od 2009 godine do danas, u više navrata je utvrđeno da je izborni sistem koji se provodi u BiH u potpunosti diskriminirajući u svakom smislu. Posebno u kontekstu ostvarenja osnovnih ljudskih prava građana koji ne pripadaju konstitutivnim narodima kao i predstavnicima konstitutivnih naroda u pojedinim administrativnim jedinicama u Bosni i Hercegovini na različitim dijelovima teritorije BiH gdje su ustvari isti manjina. Posebno je bitno napomenuti presude Evropskog suda po apelacijama Jakoba Fincija, Derve Sejdića, Azre Zornić, Ilijasa Pilava, Samira Šlakua i Svetozara Pudarića te niz presuda koje nisu implementirane u ustavno-pravni sistem BiH, po istom osnovu, koje su donijeli bosanskohercegovački sudovi.

Rješenje o izbornom sistemu BiH moraju biti ustanovljeno na principima: jednakosti glasa svakog građanina bez obzira na etničku pripadnost i administrativni dio teritorije u kojem živi (entiteti, kantoni, Brčko distrikt), odsustvo bilo kakve etničke, vjerske i teritorijalne diskriminacije za kandidiranje u izbornom procesu, sačinjavanje liste jasno definiranih prava konstitutivnih naroda u BiH sa mehanizmom zaštite vitalno nacionalnih interesa u skladu sa Mišljenjem Venecijanske komisije iz 2005 godine i na principu definiranja mehanizama onemogućavanju blokade rada institucija BiH uključujući i institut prijevremenih izbora.

Navedena reforma izbornog sistema podrazumijeva društveni koncenzus zasnovan na antifašizmu, pluralizmu, demokraciji, sekularizmu i odgovornoj i transparentnoj vladavini, a sve navedeno treba biti pod posebnom pažnjom i angažiranjem državnih organa.

Istovremeno potrebno je povesti računa s obzirom na dosadašnja iskustva, na krađu glasova, korupciju u biračkim odborima i drugim organima CIK/SIP, zloupotrebe umrlih osoba u glasačkom procesu, dugotrajnost objave izbornih rezultata i sl, na potrebu uspostave potpunog integriteta izbornog procesa te u tom smislu je potrebno: obaveze iz izbornog zakona uskladiti sa zakonodastvom EU - svi građani jednaka prava i obaveze, uvesti optičko skeniranje glasačkih listića, profesionalizirati biračke odbore, spriječiti dualizam funkcija i sukob interesa, osigurati eventualno potpunu objektivnost i transparentnost izbornog procesa, uvesti kvalitetniji monitoring izbornog procesa a po potrebi uvesti i obavezno glasanje te povećanje cenzusa sa 3% na 5% kako bi se izbjegle manipulacije i uspostava novonastalih političkih projekata u izbornom procesu od strane većih političkih partija.

5. EKONOMSKI PROGRAM

Cilj Sporazuma u kontekstu razvoja ekonomije je zdravo poslovno okruženje i dostupnost investicijama, sve u cilju znatno većeg ekonomskog rasta u BiH. Bosni i Hercegovini u ovom trenutku trebaju mladi poduzetnici i sasvim sigurno oni zaslužuju našu podršku. Stvaranje radnih mjesta zasnovanih na znanju i tehnologiji je prioritet u svakom smislu te riječi, odliv stanovništva posebno onaj koji je vezan za ekonomske prilike u Bosni i Hercegovini, mora se zaustaviti i to na način da prije svega nove generacije mladih ljudi u BiH motivišemo, finansijski potpomognemo, jer su oni u svakom smislu budućnost promjene socio-ekonomskog statusa BiH.

Ekonomskog rasta u BiH nema bez finansijske stabilnosti, promocije i zaštite domaće privrede, otvaranja novih radnih mjesta, razvoja vanjsko-trgovinske razmjene a sve navedeno može se postići isključivo strukturnim ekonomskim reformama. Preduvjet za navedeno je stabilizacija političkih odnosa u BiH, njihova normalizacija i harmonizacija uz istovremeno obezbjeđenje sigurnog okruženja, uz poseban akcent vladavine prava jer je ista, jednostavno imperativ bilo kakvog ekonomskog prosperiteta.

Bosna i Hercegovina je zemlja u kojoj gotovo 50% zaposlenog radno sposobnog stanovništva ima platu oko 650 KM i manje, što je katastrofalno. Gotovo 15% stanovništva BiH u kontekstu evropskih standarda živi na granici siromaštva, sa mjesečnim primanjima od 235 KM, a po podacima iz 2021. godine, u BiH je bilo nezaposleno 415 hiljada osoba od čega je gotovo 60% žena. Najveći broj nezaposlenih u kontekstu kvalifikacija su osobe sa srednjom i nižim stručnom spremom, što su katastrofalni podaci u odnosu na trenutno procjenjeni broj stanovnika u BiH, koji iznosi po procjenama demografskih stručnjaka iz stranih obavještajnih službi oko 2,5 miliona (u odnosu na popis iz 2013. godine, populacija u BiH je iznosila oko 3,5 miliona). Prosječna neto plata u BiH u prvom kvartalu iznosi 1.100 KM. Uvoz robe u BiH je bio u iznosu gotovo 2 mlrd KM a izvoz oko 1,3 mlrd KM. Trenutno procjenjena inflacija sagledavajući uticaj globalne svjetske krize na globalno stanje u Bosni i Hercegovini po procjenama stručnjaka, već je prešla iznos od 9% a neki ekonomski analitičari tvrde, da je čak na nivou od 13%. U tom kontekstu treba spomenuti činjenicu, da je od početka 2022. godine, samo hrana u BiH poskupila u prosjeku gotovo 20%, energenti gotovo 50%, pojedini artikli poput vještačkih đubriva čak i do 150%. BDP Bosne i Hercegovine u prošloj godini je iznosio 35,4 mlrd, što predstavlja nominalni pad od 3%. Prosječna strana ulaganja u BiH u posljednjih nekoliko godina su dostigli nivo oko 7 mlrd, što je u principu nedostavno za razvoj privrede u BiH. BDP po glavi stanovnika u 2020 godini je iznosio 6.031 USD, što je jedan od najnižih prosjeka u EU (1/3 evropskog prosjeka).

Sve navedeno u biti predstavlja odraz do sada ne provedenih strukturalnih ekonomskih reformi i u velikoj mjeri odražava unutrašnju neusaglašenost nosioca vlasti u BiH u provođenju ekonomskih politika. Uzimajući u obzir uticaj globalne ekonomske krize u BiH, niske konkurentnosti i produktivnosti rada, zapostavljen ruralni razvoj, jasno je, da je ovo pitanje sasvim izvjesno najvažnije pitanje koje treba riješiti u BiH.

S tim u vezi, ekonomski sistem u BiH mora doživjeti ozbiljnu rekonstrukciju i transformaciju uz postizanje političkog konsezensa u izradi ekonomske strategije pri samom formiranju buduće vlasti u BiH, ali isti mora podrazumjevati socijalnu osjetljivost zaposlenih kao najbitnije kategorije privrednog sistema.

Sagledavajući okolnosti i uslove kako i na koji način su plaćeni radnici u BiH nameće se zaključak da se na svim nivoima vlasti moraju zaštititi osnovna radnička prava, potpisivanjem Kolektivnih ugovora, i zakonski definisati najniža plata u BiH, entitetima, koja ne bi smjela biti manja od 1.000 KM (bez doprinosa i ostalih dodataka na platu).

Ekonomski ciljevi moraju podrazumjevati pored čisto ekonomskih pitanja i mjere koje se odnose na racionalizaciju potrošnje državne administracije, reorganizaciju javne uprave, depolitizaciju i departizaciju agencija za sprovođenje zakona u BiH, posebno onih koje se bave indirektnim porezima, porezima uopšte, finansijama, kao i agencijama koje vrše istraživanje kriminala i korupcije vezanih za privredu (sudovi, tužiteljstva i policijske agencije).

Promoviranje i razvoj domaće proizvodnje, stabilnost fiskalne politike i poticanje izvoza svih roba moraju biti ciljevi koji će se odmah realizirati. Javne kompanije također moramo osloboditi stranačkog uticaja a bilo bi dobro za iste na svim nivoima vlasti, uvesti sistem korporativnog upravljanja. Institucije na svim nivoima vlasti, pogotovo one na državnom nivou čija je to nadležnost moraju osigurati nove investicije kako bi se odmah pristupilo otvaranju novih radnih mjesta na način da prije svega šansu pružimo mladim generacijama. Istovremeno je potrebno izvršiti debirokratizaciju ekonomskog sistema BiH na način da se svi poslovi oko otvaranja kompanija skrate sa 81 dana i 13 procedura na 1-2 dana, što je već učinjeno u pojedinim zemljama u okruženju. Posebnu pažnju svakako treba obratiti a sve u kontekstu postojeće globalne krize, na potpuno drugi pristup industrijskim granama koje su izvozno orijentisane, energetskom sektoru, poljoprivredi, turizmu i razvoju sektora IT komunikacija. U tom kontekstu potrebno je osnažiti poticaj domaćim i stranim ulagačima a posebno našim ljudima u iseljeništvu, te pružiti podršku poslovnom okruženju i realnom sektoru u ekonomiji.

Izražen problem u Bosni i Hercegovini kao i u zemljama regije je problem sive ekonomije. Ista je toliko rasprostranjena da je utvrđeno od strane nadležnih tijela EU, da se obim sive ekonomije u BiH procjenjuje na oko 27% BDP-a, što je 10% više od prosjeka u odnosu na zemlje EU. Bez obzira na vid poslovanja u sivoj zoni veliki je procenat stanovništva u BiH koji opravdava neformalno ekonomsko djelovanje. U narednom periodu potrebno je uporedo sa jačanjem institucija za provođenje zakona, jačati povjerenje građana prema vlastima i omogućiti povoljnije ekonomske uvjete. U tom smislu neophodno je razmotriti investiranje u podizanje svijesti građanstva o negativnim posljedicama skrivenih ekonomskih aktivnosti po svakog pojedinca ali i društvo u cjelini.

Poseban problem u BiH u ovom kontekstu su relativno visoki porezi koji vode ka rastu cijena čime se povećava razlika u cijenama robe i usluga, što su više stope, veći je obim neprijavljenog rada. Posebno zabrinjava činjenica da su privrednim subjektima u BiH pored postojećih poreza nametnuti razni parafiskalni nameti i akcize čime se udio koji privatnici daju po uposleniku a koji se plaća državi (administrativnim jedinicama u BiH) iznosi čak 70%. Uz navedeno, veliki problem predstavlja ne postojanje kvaliteta pružanja usluga javnih institucija, jer prema nalazima Globalnog izvještaja o konkuretnosti BiH zauzima 114 mjesto od 140 zemalja, što je neodrživo. O zadovoljstvu građana posebno privrednika sa vlastima u Bosni i Hercegovini je iluzorno govoriti, imajući u vidu činjenicu da je BiH po osnovu povjerenja u vlast s najmanjim indeksom u regiji od 3,6 ponaosob (u skali do 10), gdje građani smatraju da je odnos visine davanja poreza i drugih doprinosa u suštaj suprotnosti sa kvalitetom pružanja javnih usluga.

Ukoliko se pogleda struktura ekonomije može se uvidjeti da oko 60% bruto društvenog BDP-a otpada na male i srednje kompanije, koje čine više od 90% privrednih subjekata a koje ujedno generišu najveći broj

radnih mjesta. Međutim, najveći problem sa kojim se susreću su: nestabilno političko okruženje, opća nesigurnost, nesigurno tržište rada, nefleksibilni izvozni sektor, neadekvatna upravljačka struktura, smanjena domaća potražnja, otežani pristup kapitalu i preopterećenost nametima.

Poseban problem u BiH predstavlja problem postojanja desetine hiljada nelikvidnih firmi i ogroman unutrašnji dug koji se procjenjuje između 3-4 milijarde KM. U BiH trenutno ne postoji način niti model koji bi na efikasan način riješio pitanje unutrašnje naplate potraživanja i indikativno je da je vrijeme naplate duga u prosjeku u odnosu na zemlje EU, oko sedam puta duže i iznosi u prosjeku preko 4 mjeseca. Navedeno opterećuje i zakonska obaveza, što se porez na dodatnu vrijednost mora platiti bez obzira na činjenicu da li su kompanije naplatile svoju uslugu, te u narednom periodu treba pronaći mehanizam da se izvrše odgode plaćanja za izvršenje poreskih obaveza. Problem unutrašnjeg duga mora biti riješen na način da nadležni organi i institucije osmisle efikasne mehanizme za naplatu potraživanja ili za pružanje pomoći pojedinim privrednim subjektima, odnosno u pojedinim slučajevima uključujući i javna preduzeća koji kontinuirano godinama posluju sa gubitkom da jednostavno likvidiraju i proglase stečaj ali uz obavezne mjere koje će pomoći u rješavanju radno-pravnog statusa uposlenih. U rješavanju ovog problema potrebno je donijeti procedure koje će jasno definirati sa preciznim rokovima sve navedene aktivnosti a koji će i ujedno biti i odraz evropske prakse, na način da se prije svega zaštite zdrave i profitabilne kompanije.

Zakonskim rješenjima potrebno je predvidjeti redefinisane stečajnih procedura, edukaciju stečajnih upravnika, efikasniju i pravedniju likvidaciju kompanija prvenstveno u odnosu na zaposlene, uključujući postizanje efikasnih rješenja za rješavanje privrednih sporova i ubrzanje izvršnih postupaka. Potrebno je predvidjeti mogućnost, da u situacijama kad to utvrde nadležni organi na osnovu posebnih kriterijuma, da se pojedinim kompanijama koje nisu u stanju izvršiti povrat novca (poreska davanja), da se izvrši oslobađanje od plaćanja obaveza kako bi se iste pokušale oživiti a istovremeno zadržati u radnom odnosu zaposlenike predmetnih firmi (iskustva u R Hrvatskoj).

Sagledavajući činjenicu da je BiH zemlja sa najnižim kreditnim rejtingom u regionu, te da se zadužujemo po višim kamatnim stopama nego druge zemlje, zbog ukupne političke i društvene situacije u BiH s obzirom da nas investitori smatraju rizičnom zemljom, moramo iznaći načina da privučemo strane investicije koje su nam neophodne za bilo kakav ekonomski rast. Istovremeno tržište kapitala kao alternativni izvor finansiranja je nedovoljno razvijeno, a nadležne vlasti do sada nisu uspjele razviti transparentnu politiku u dodjeli bespovratnih sredstava i povoljnih kreditnih linija koje sasvim izvjesno predstavnici zdrave privrede u Bosni i Hercegovini zaslužuju.

U narednom periodu potrebno je definirati industrijsku strategiju koja bi odredila industrijske grane (npr. namjenska, automobilska industrija, proizvodnja električne energije, zdrave hrane i sl.), koje imaju najveći potencijal za zapošljavanje, kojima je potrebno omogućiti poreske olakšice, ustupiti im državne resurse, pojednostaviti finansiranje, predvidjeti sufinansiranje projekata koji donose nova znanja i tehnologije (npr. formiranje IT parkova), ali onim kompanijama koja nemaju dugovanja prema državi i zaposlenicima. U tom smislu bi bilo omogućeno veće zapošljavanje i stvaranje i izvoz dodatne vrijednosti, gdje se kao primjer može uzeti proizvodnja hrane i pitke vode, čime bi se spriječio direktan odliv stotinjak miliona KM, koje bi se mogle uložiti na gore navedeni način.

Bosna i Hercegovina ima za zadatak mobilizirati finansijska sredstva za investicije putem nebankarskih depozitnih institucija, štedionica, zadruga i slično, u okviru koga trebamo mobilizirati novac iz bankarskih

depozita, fondova, razvojno-investicijskih banaka uz postojeći finansijski kapital smješten u trgovačkim bankama (85% finansijskog sistema kontroliraju inozemne banke).

Jedan od preduvjeta u BiH za stvaranje normalnih uslova za rad ekonomskog sektora je povećanje infrastrukturnih javnih investicija u BiH prvenstveno u infrastrukturu, komunikacije i obrazovanje. Vrlo je važno naglasiti značaj razvoja moderne infrastrukture svih vrsta saobraćaja, bez kojih se ne može razvijati npr. turizam u BiH, kao jedna od najperspektivnijih ekonomskih oblasti.

Jedna od prioritarnih grana ekonomije u BiH mora postati poljoprivreda i ruralni razvoj. Bitno je istaći da se u Bosni i Hercegovini koja ima oko 60% ruralnog stanovništva, izdvaja za poljoprivredu svega od 2-4% budžeta. Ako se izvrši komparacija s EU gdje otprilike nešto manji broj stanovništva živi u ruralnim sredinama, ista izdvaja 40% za razvoj poljoprivrede, jasna je nepohodnost osiguranja potpuno novog finansijskog pristupa i ulaganja u ovaj sektor. To znači potpuno odgovornu i ubranu agrarnu politiku koja će podrazumjevati potpunu iskorištenost IPARD (instrument predprisupne pomoći za ruralni razvoj) i fondove IPA, jer trenutno, gubimo pomoć od strane EU u iznosu od više stotina miliona KM. Uvažavajući činjenicu globalne ekonomske krize, povećava se potreba potrebe strateškog preokreta u poljoprivrednoj proizvodnji gdje ruralni razvoj mora postati strateška politika BiH. Istovremeno je potrebno pojačati pravnu legislativu, izdašno finansiranje svih poticajnih projekata na svim nivoima vlasti, čime bi se u znatnoj mjeri osnažili poljoprivredni proizvođači mala i srednja preduzeća u ovoj oblasti privrede posebno iz sektora animalne i biljne proizvodnje, uključujući i kompanije koje su indirektno povezane sa ovom granom privrede. Potrebno je osigurati političku volju za formiranje Ministarstva poljoprivrede BiH, uvažavajući činjenicu da se trenutno u BiH poljoprivrednom proizvodnjom bavi gotovo 130.000 osoba, kao alternativa može se uspostaviti Poljoprivredni institut BiH, koji bi ustvari imao za cilj pravne uređenosti u ovoj oblasti te koordinacije između različitih nivoa vlasti uz obavezu sačinjavanja registra poljoprivrednih proizvođača za čitavu BiH.

Istovremeno moramo riješiti problem plasmana proizvoda voća, povrća, stočarskih proizvoda i prerađevina u kojim će nadležne institucije, biti garant otkupa. Imajući u vidu postojeću globalnu energetska krizu, pod hitno treba dovesti u potpunu funkcionalnost sve kapacitete BiH u energetskom smislu, bez obzira na izvore energije da li se radi o električnoj energiji, prirodnom gasu, nafti i naftnim derivatima, proizvodnji uglja i drugo. Očekujući općenito nedostatak energenata na tržištu Evrope i Balkana, potrebno je preusmjeriti finansijska sredstva u izgradnju kapaciteta za proizvodnju energije posebno imajući u vidu obavezu koju je BiH preuzela u kontekstu proizvodnje „zelene“ energije kroz izgradnju vjetroparkova, solarnih parkova, hidrocentrala ali isključivo na mjestima i velikim rječnim tokovima, gdje investicija u takve objekte neće uzrokovati propast eko sistema. U ovoj oblasti za očekivati je, da će dodatno biti ugrožen standard građana zbog poskupljenja energenata te s tim u vezi sve administrativne jedinice moraju iznaći načina za subvencioniranje nastalih troškova. Postojeće nefunkcionalne vlasti u BiH nisu uspjeli da osiguraju bilo kakve rezervne kapacitete te i u tom smislu nadležne institucije se moraju potruditi da osiguramo infrastrukturu koja će građanima BiH omogućiti pristup bez energiji, bez obzira na vanjska dešavanja najmanje za period od 6 mjeseci . Potrebno je insistirati na izgradnji uz mogućnosti uvoza i snadbjevanja prirodnim gasom sa ukapljenih LNG-terminala i spajanju na druge gasovode preko Jadranskog mora, uključujući izgradnju južne Interkonekcije. U narednom periodu potrebno je promovirati upotrebu biogoriva i biodizela s obzirom da isto može smanjiti upotrebu nafte a istovremeno može privući investicije za pokretanje proizvodnje energetskih bogatih biljaka-biomase što uključuje preradu i proizvodnju iste.

6. EKOLOGIJA, ZAŠTITA OKOLIŠA I ODRŽIVI RAZVOJ (DJELIMIČNA NADLEŽNOST)

Jedan od prioriteta Sporazuma je razvijanje građanske ekološke odgovornosti, kao imperativa svih nas. U narednom periodu moramo iskoristiti sve kapacitete da razvijemo svijest ali naučimo sebe i nove generacije da poštuju i čuvaju prirodne resurse Bosne i Hercegovine, šume, rijeke, planine i more, jer oni predstavljaju budućnost svih nas. Naša prirodna bogatstva moramo naučiti koristiti na ekološki prihvatljiv način. Ekologija po sebi podrazumijeva i potpuno drugačiji koncept održivog razvoja u vremenu opće globalizacije prvenstveno s aspekta reguliranja upotrebe prirodnih dobara, njihove koristi i štete od prekomjerne eksploatacije.

Klimatske promjene su jedan od najvećih izazova s kojima se danas suočava čovječanstvo jer utiču na sve aspekte okoliša i ekonomije te ugrožavaju održivi razvoj. S obzirom na činjenicu da su klimatske promjene već vidljive u Bosni i Hercegovini potrebno je intenzivirati napore na promociji važnosti rješavanja navedenog izazova i učiniti sve u cilju ublažavanja posljedica istih. S tim u vezi BiH mora sagledati i odrediti pravce djelovanja na prelazak u niskokarbonsku (niskoemisionu) privredu, vodeći računa o postojećoj strukturi privrede ali i potrebnom vremenu za izvršenje tranzicije. BiH mora investiranjem u projekte i programe smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte (GHG), ostvariti potencijal za veći ekonomski rast, otvaranje novih radnih mjesta i smanjenje rizika poslovanja, što će predstavljati veliki izazov. Iako je Bosna i Hercegovina potpisnik Pariškog sporazuma i Nationally Determined Contribution-NDC, nadležne institucije koje su uključene u oblast prilagođavanja na klimatske promjene nisu napravile značajnije pomake na ovom planu. Sagledavajući posljedice klimatskih promjena preuzetih iz izvještaja Globalnog indeksa klimatskog rizika iz 2014 godine, BiH je bila na visokom trećem mjestu osjetljivosti, prije svega zbog svoje geografske pozicije, ekonomske važnosti, poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, a sve kroz ograničene kapacitete za prilagođavanje na smanjenje klimatskih promjena. Na prostor BiH se klimatske promjene manifestiraju i u vremenskom kontekstu na način da je u posljednjoj deceniji šest godina bilo ekstremno suho (2011, 2012, 2013, 2015, 2016, 2017) a u pet su zabilježene ekstremne poplave (2009, 2010, 2014, 2018, 2019), što izuzetno štetno djeluje na poljoprivredu, vodne resurse, šumarstvo, energetiku, turizam, biodiverzitet i osjetljivi eko sistem te zdravlje ljudi. Kao primjer može se istaći da u pojedinim godinama gubici od prinosa žita i povrća su bili oko 70% a proizvodnja energije reducirana na 25%. Bitno je istaći podatak da samo u jednoj poplavi u Bosni i Hercegovini šteta je procijenjena na blizu gotovo 4 mlrd KM što je bilo ogromno opterećenje i za tako osiromašenu ekonomiju Bosne i Hercegovine. Prvu strategiju iz ove oblasti BiH je donijela 2013 a nova Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisioni razvoj BiH za razdoblje 2020-2030 je u fazi donošenja. Navedena strategija ali i aktivnosti koji imaju za cilj u svim administrativnim dijelovima Bosne i Hercegovine smanjenje uticaja klimatskih promjena obuhvataju niz ekonomskih djelatnosti: elektroenergetiku, grijanje, građevinske aktivnosti, transport, industriju, poljoprivredu, šumarstvo, rješavanje pitanja otpada i uništavanje izvorišta i tokova pitke vode. Sasvim je izvjesno da Bosna i Hercegovina te aktivnosti u pojedinim oblastima, poput brže dekarbonizacije elektroenergetike sa naglaskom na pravednu tranziciju rudarskih područja, ne može izvršiti bez značajne finansijske međunarodne pomoći.

Statistički podaci koji se upoređuju sa stanovništvom EU govore da su emisije štetnih gasova koji utiču na kvalitetu zraka u Bosni i Hercegovini bile pet puta veće nego u EU (emisije GHG-a po jedinici BDP-a su iznosile 1,87kg CO dok je prosjek u EU 0,39kg CO - podaci za 2014 godinu).

Potrebno je istaći da je iako potpisnica, Bosna i Hercegovina pokazala nesrazmjernu ambicioznost u realizaciji principa dobrovoljnosti u implementaciji međunarodnih sporazuma i umjesto da nosiocima vlasti u BiH ovo bude jedan od prioriteta oni se bave izazivanjem etno-nacionalnih sukoba. S tim u vezi u Bosni i Hercegovini je hitno potrebno početi raditi u nekoliko pravaca koji će se ogledati u slijedećim aktivnostima: poticanje održivog razvoja, razvijanje ekološke svijesti lokalne zajednice, izgradnja savremene ekonomije koja će se zasnivati na iskorištavanju već korištenih resursa (čak 80% proizvoda koristimo jednom i bacimo bez provođenja bilo kakvog postupka recikliranja).

U tom kontekstu potrebno je promovirati Eko javne nabavke koje za cilj imaju promociju nabave energetski efikasnih proizvoda, građevinskih objekata, recikliranih proizvoda, električnih motornih vozila te energiju iz obnovljivih izvora. U provođenju reforme poreznog sistema potrebno je predvidjeti olakšice za energente dobivene iz obnovljivih izvora a eventualno opteretiti one koji to nisu, uključujući poreze na transport i registraciju sredstava koja ne podržavaju nove tehnologije na bazi čistih energenata. Također, potrebno je razmisliti o uvođenju dodatnih poreza na proizvode koji direktno zagađuju okoliš poput pesticida i umjetnih gnojiva, proizvoda koji za pakiranje koriste metal, plastiku i druge komponente koje su teško biorazgradive, kao i općenito sva fizička i pravna lica koja direktno zagađuju zrak (sa CO₂, SO₂, NO_x), uključujući otpadne vode, industrijske i kućanske, zagađenje vode uopće i drugo. Ostvarena sredstva na ovaj način potrebno je direktno doznačiti na razvoj ekoloških projekata, obnovljive izvore energije, rješavanja otpada, zaštitu rijeka i izvora pitke vode i slično.

Sagledavajući činjenicu da BiH troši 20% BDP na energiju što je tri puta više nego u razvijenim zemljama, potrebno je izanalizirati energijsku efikasnost s ciljem njenog unapređenja, uštedom kapaciteta, finansijskih sredstava, otvaranja novih radnih mjesta uz smanjenje štetnih posljedica po okoliš. Ali ovo podrazumijeva da odgovorimo sami sebi na prosta pitanja, gdje, kako trošimo energiju, koji energent i količine energije. Potpuno zapostavljen proces u ekonomskom sistemu BiH kao novi vid ostvarivanja višestruke koristi je djelatnost recikliranja. Bezbrojne su šanse i mogućnosti u BiH za rješavanje zbrinjavanja otpada na ekološki prihvatljiv način, proizvodnja jeftinije energije upotrebom već korištenih proizvoda, što za cilj ima čuvanje postojećih prirodnih resursa. Ako uvažimo činjenicu da se na godišnjem nivou u zemljama EU od reciklaže ostvari prihod od preko 150 mlrd €, postaje bespredmetno uopće opravdavati potrebu za ostvarenjem ovog cilja. Ako uz to znamo da otpad nastaje kao posljedica ljudske aktivnosti a istovremeno predstavlja gubitak materijala i energije, neophodno je pojedine segmente privrednog djelovanja u Bosni i Hercegovini potpuno reformirati.

U posljednje vrijeme u Bosni i Hercegovini je primjetno da se izvorišta pitke vode ugrožavaju na način da se na pojedinim rijekama postavljaju hidrocentrale, čak u nekim slučajevima i bez izdavanja potrebnih odobrenja. Potrebno je naglasiti da u ovim slučajevima, iako se radi o proizvodnji čiste energije, da je korist od dobijene energije u nesrazmjeru sa štetom kojom navedeni energetski objekti prouzrokuju u kontekstu onečišćenja pitke vode i uništenja eko sistema i drugo. U tom smislu treba istrajati na donošenju zakonodavno-pravnog okvira da se navedene aktivnosti zabrane na duži vremenski period a razvoj eventualnih hidropostrojenja usmjeriti na način da se isti implementiraju na vodnim tokovima gdje za to postoje geografski i demografski uslovi na način da se ne naruši ekološki sistem.

7. PRAVNA SIGURNOST, JAVNA UPRAVA I BORBA PROTIV KORUPCIJE

Bosna i Hercegovina u prethodne skoro tri decenije nije iskoristila priliku da provede institucionalne reforme u kontekstu jačanja vladavine prava. U suštini vladavina prava treba da bude temelj demokratskog bosanskohercegovačkog društva na način da institucije sistema osiguraju potpunu pravnu sigurnost svim građanima Bosne i Hercegovine. Da bi došli do tog cilja državne institucije se moraju rukovoditi, posebno pravosudni sistem i javna uprava principima efikasnog, nezavisnog, nepristrasnog i depolitiziranog rada. Ukoliko se izvrši analiza rada nadležnih institucija zaduženih za vladavinu prava, može se konstatirati da je sasvim izvjesno jedan od najvećih problema u BiH, pravna nesigurnost, kriminal i korupcija u kojoj su građani BiH postali taoci etno-kriminalnih kartela.

Sve navedeno u velikoj mjeri utiče na ekonomski prosperitet Bosne i Hercegovine i to je osnovni razlog neinvestiranja domaćih i stranih ulagača u privredu Bosne i Hercegovine. U tom smislu potrebno je povećati odgovornost i transparentnost u svakom pogledu a posebno u pojedinim oblastima u kojima je izražen kriminal i korupcija, kao što je donošenje Zakona o javnim nabavkama, Zakona u VTSV i Zakona o sprječavanju sukoba interesa koji su preduslov za dobijanje kandidatskog statusa BiH za prijem u EU. Osnov pravne sigurnosti u Bosni i Hercegovini treba da čini pojedinac te s tim u vezi potrebno je posvetiti punu pažnju efikasnom provođenju sudskih procesa na svim nivoima uvođenjem modela e-uprave odnosno uvođenjem informacionih tehnologija u postupke i rad tužilačkih i pravosudnih tijela. U narednom periodu potrebno je insistirati na dosljednoj implementaciji Zakona o zabrani diskriminacije a naročito na njegovom osuvremenjivanju posebno s aspekta zaštite osnovnih ljudskih prava.

Od 2008 godine, može se zaključiti da nije posvećeno dovoljno pažnje razvoju i jačanju pravosudnih i tužilačkih institucija u BiH kao organa uprava i agencija koje se bave sprovođenjem zakona. Posebno je potrebno istaći intenciju za hitnom depolitizacijom i uvođenjem standarda finansijske održivosti svih agencija za sprovođenje zakona uključujući pravosudne i tužilačke organe. Postoji potreba uvođenja instituta i promoviranja van sudske nagodbe te promoviranja principa efikasnosti u postupanju čime se mogu napraviti značajne finansijske uštede. Potrebno je napomenuti da zajedničke politike trebaju promovirati uvođenje potpune finansijske samostalnosti sudskih i tužilačkih organa kao i policijskih agencija u BiH. Sistem javne uprave koji je uspostavljen u Bosni i Hercegovini je izuzetno kompleksan imajući u vidu da je uspostavljen u BiH na četiri nivoa vlasti, na državnom, entitetskom, kantonalnom i na nivoima lokalne samouprave. Isti karakterizira postojanje više stotina ministarstava, više hiljada javnih ustanova i nekoliko stotina upravnih organizacija. S tim u vezi, reforma javne uprave u Bosni i Hercegovini je jedan od prioriteta koji sasvim izvjesno zbog svog neprovođenja prouzrokuje zastoj i u ostalim reformskim procesima. Postavlja se pitanje, šta ustvari treba napraviti da sistem javne uprave, u kojem je po nekim procjenama na nivou BiH zaposleno preko 220.000 ljudi, učinimo odgovornim, efikasnim, jeftinim i transparentnim.

Nameće se nekoliko rješenja, koja se ogledaju u slijedećem: da se rad organa javne uprave postavi javnim i otvorenim i da služi građanima Bosne i Hercegovine, zasnivanje rada u službi u javnoj upravi mora se u narednom periodu uspostaviti na principu stručnosti i kompetencija, sve konkursne procedure potrebno je učiniti dostupnim i transparentnim sa potrebnim mehanizmom monitoringa, u punoj mjeri povećati kvalitet usluga prema građanima-korisnicima. Sa ekonomskog aspekta, javna uprava mora biti u funkciji potpune podrške ekonomskom razvoju a ne kao do sad da situacija bude obrnuta, npr. pojednostaviti

komplikirane procedure za otvaranje biznisa. O tome dovoljno govori činjenica da je za otvaranje firme u Bosni i Hercegovini potrebno čak 3 mjeseca, da se ispoštuje 13 procedura a Bosna i Hercegovina je od 190 država u kojim je sagledavana navedena mogućnost, na čak 183 mjestu što dovoljno govori samo po sebi.

Reforma javne uprave sama po sebi podrazumijeva visok stepen političkog koncenzusa sa definiranom institucionalnom odgovornošću uz potrebu uspostave mehanizma upravljanja i koordinacije kojim će se definirati suradnja i nadležnosti, odnosno mjesto i uloga svih učesnika u provođenju reformi. Upravljanje ljudskim resursima u javnoj upravi je također potrebno rekonstruirati na način da se vodi računa o kontinuiranoj edukaciji stručnog osoblja, izgradnji menadžerskih sposobnosti i kapaciteta, procjeni potrebe postojanja određenih javnih mjesta, zapošljavanju stručnih osoba i obaveznom uvođenju strateškog planiranja. Najznačajniji proces u reformi, sasvim izvjesno je odgovornost osoba koje rade u sistemu javne uprave, koja je u značajnoj mjeri narušena stranačkim zapošljavanjem koje za posljedicu ima sasvim izvjesno mjerljiv stepen neodgovornosti. S tim u vezi potrebno je postaviti posebne standarde za javnu administraciju na način da se implementiraju pravne stečevine zemalja EU.

Ako se uzme u obzir da u Bosni i Hercegovini imamo oko 700.000 umirovljenika i primaoca socijalne pomoći, oko 220.000 službenika u javnoj administraciji te oko 450.000 ljudi koji se vode na evidenciji za zapošljavanje, postavlja se pitanje mogućnosti finansiranja tako glomaznih finansijskih izdataka od strane i ovako oslabljene privrede BiH. To svakako nameće potrebu ozbiljne reforme rekonstrukcije javne uprave na način preispitivanja broja uposlenih i potrebe da se i na taj način rastereti ekonomija u BiH.

Jedan od najvećih problema u Bosni i Hercegovini, je korupcija. BiH je među tri najgore države u Evropi po Indeksu percepcije korupcije za 2021 godinu. Prema ovom Indeksu percepcije korupcije (Corruption Perception Index - CPI) BiH je zauzela treće naj lošije mjesto u Evropi sa ocjenom 35, lošiji rezultat o korupciji u Evropi imaju samo Ukrajina i Ruska Federacija što Bosnu i Hercegovinu pozicionira na 110. mjestu od 180. država. U posljednjoj deceniji Bosna i Hercegovina nije ostvarila nikakav napredak na polju borbe protiv korupcije, prije svega zbog političke opstrukcije ključnih reformi. Za BiH je karakteristično da postoje sve češći napadi na pojedine osobe koje su kritičari vladajuće garniture a koje u pravilu kontroliraju medije uz manifestaciju suzbijanja građanskih sloboda, javnih okupljanja začinjenih opstruiranjem provođenja neophodnih reformi koje bi dovele do poštenih izbora i transparentnijeg finansiranja političkih partija. Trenutna politička kriza koja produbljuje etničke podjele i ugrožava postojanje BiH, skreće pažnju javnosti sa kršenja ljudskih prava te blokira antikorupcijske reforme koje BiH treba da provede, što na vrlo transparentan način govore i izvještaji GRECO o stanju u BiH. Sve ovo pogoduje razvoju korupcije i kriminala u Bosni i Hercegovini i trenutna politička kriza je u direktnoj koleraciji sa nivoom korupcije i kriminala. Vladajuće elite u zaštiti svojih kriminalnih interesa i korupcije ne libe se blokirati državne institucije kako bi spriječili istraživanja iz ove oblasti i navedenim procesima upravljaju potpuno vaninstitucionalno. Na ovaj način su uspjeli da otklone sve prepreke u provođenju kriminala i korupcije u ovoj zemlji. U isto vrijeme uspjeli su potpuno zarobiti i instrumentalizirati pravosudni i tužilački sistem u Bosni i Hercegovini svojim neprimjerenim političkim uticajem.

Potrebno je pod hitno insistirati na donošenju Zakona o sprječavanju sukoba interesa, javnim nabavkama VSTV, finansiranju političkih partija, kako bi proces izvršenja koruptivnih radnji minimizirali dok istovremeno trebamo učiniti sve da izvršimo depolitizaciju i departizaciju sudstva, tužilaštva, policijskih agencija, kao i ostalih organa za sprovođenje zakona.

8. RAZVOJNO PLANIRANJE

Jedan od ključnih uzroka neučinkovitosti socio-ekonomskog razvoja BiH je nepostojanje adekvatnog sistema razvojnog planiranja kao i upravljanje istim. Posljedice nepostojanja razvojnog planiranja posebno u izradi strateških dokumenata na svim nivoima vlasti govori ustvari o nepostojanju institucionalne odgovornosti, dupliciranju djelovanja, sukobu nadležnosti a što sve za rezultat ima usporen i neodrživ društveno-ekonomski razvoj BiH, uključujući neefikasnost u provođenju evropskih integracija i nedovoljno korištenje predpristupne finansijske podrške EU.

Imperativ treba biti uspostava i razvoj zakonodavno-pravnog i institucionalnog okvira za razvojno planiranje koje treba obuhvatiti sve administrativne cjeline u BiH a čiji princip rada treba biti zasnovan na koordinaciji, promociji i implementaciji javnih politika u skladu sa prioritetima standardima pristupanja BiH u EU.

S obzirom na činjenicu da će Bosna i Hercegovina do kraja godine biti izložena geostrateškim promjenama uzrokovanih agresijom Ruske Federacije na Ukrajinu, posebno u ekonomskom, finansijskom, energetskom smislu, vjerovatno i nedostatkom prehambenih proizvoda, nameće se zaključak još veće potrebe za razvojna planiranja i usklađivanje strateških dokumenata kako bi se riješili izazovi nametnuti ovom kriznom situacijom.

Razvojno planiranje treba uspostaviti i u kontekstu vertikalne i horizontalne usklađenosti, počevši od lokalne zajednice-općina, kantona, gradova, Distrikta Brčko, entiteta i države Bosne i Hercegovine. Cilj navedene uspostave sistema je održavanje i unapređenje efikasnog sistema razvojnog planiranja i upravljanja a koji će za posljedicu imati ekonomsko-socijalni prosperitet u BiH u svakoj navedenoj administrativnoj jedinici. U realizaciji tog cilja potrebno je u svim institucijama, na svim nivoima vlasti, uspostaviti sistem koji će stvoriti pretpostavke za harmonizirano djelovanje kroz uspostavu vijeća-tijela kao vid podrške ukupnom procesu razvoja, planiranja i upravljanja. Bitno je napomenuti potrebu bliže i kordinirane suradnje institucija nadležnih za donošenje budžetskih okvira a koje će usaglasiti prioritetne razvojne ciljeve i pravce djelovanja u konkretnoj situaciji, uključujući i krizne. Namjera je, na ovaj način uspostaviti standardne metode, strukturu, sadržaj, praćenje i evaluaciju razvojnih ciljeva.

Navedeni dokumenti trebaju implementirati između ostalog i budžetske programe kao i programe javnih investicija u srednjoročnom budžetskom planiranju kroz koji posebnu pažnju treba posvetiti principu ravnomjernog razvoja na prostoru entiteta, kantona, gradova i općina, posebno vodeći računa o razlozima iseljavanja stanovništva iz pojedinih područja. Program javnih investicija mora poslužiti kao osnova za bolje planiranje i upravljanje razvojem pojedinih sredina. Ove aktivnosti podrazumijevaju osiguranje i korištenje stranih i domaćih kreditnih sredstava za njihovu realizaciju, a ne da nastavimo praksu vladajućih da navedena sredstva usmjeravaju u javnu potrošnju. Javne investicije i na nivou kantona, entiteta, moraju biti usmjerene i trebaju postati sredstvo za razvoj i podizanje ukupne efikasnosti socio-ekonomskih politika u Bosni i Hercegovini, sve na osnovu transparentnog, blagovremenog i sistemskog donošenja investicionih odluka.

9. NAUKA, OBRAZOVANJE, KULTURA I SPORT (DJELIMIČNA NADLEŽNOST)

U Bosni i Hercegovini već duže vrijeme a kad je u pitanju nauka, obrazovanje, kultura i sport na sceni je potpuna obrazovna i kulturna devastacija. Već treću deceniju se narušava obrazovni, kulturni i sportski svijet a banalizuje se i ne poštuje razvoj nauke i naučne misli. Mi ćemo institirati na modernim nastavima i planovima i jačanju obrazovnih institucija, univerziteta na kojima će se mladi spremati za život u 21 stoljeću. Posebnu pažnju treba obratiti na promociju i implementaciju kulturnih sadržaja kojima ćemo se ponositi i gdje ćemo omogućiti priliku svima da učestvuju u kulturnim ali i sportskim aktivnostima te da u skladu sa svojim afinitetima postiču vrhunske rezultate. Kroz kratku analizu stanja moramo uspostaviti potpuno novu logiku na način da se dosadašnje vrijednosti koje su se zasnivale na korupciji sa ozbiljnim elementima samoživosti, destrukcije sa interesnim karakteristikama i općim licemjernim pojednostavljenjem rješavanja problema, zamjeni pravim društvenim vrijednostima, poštenjem, stručnošću, znanjem, vještinama i nadasve voljom da se promjeni postojeće stanje u svim navedenim oblastima.

Danas u BiH nemamo ozbiljnu instituciju koja se bavi istraživanjem modernosti obrazovanja. Nauka u obrazovanju je potisnuta, čime se rapidno urušio sistem kvaliteta, a što je za posljedicu imalo da sve više mladih traži mogućnost za obrazovanje izvan Bosne i Hercegovine, a nakon toga ostaju u tim zemljama koje im omogućavaju dalji napredak i prosperitet posebno u egzistencijalnom smislu. U BiH na svim nivoima vlasti nije bilo moguće izvesti bilo kakve radikalne i reformske promjene jer vladajuće strukture nisu imale niti dovoljno znanja a niti dovoljno volje da ih sprovedu. Iako je bilo nekih nagovještaja da se naprave pomaci u reformi obrazovnog sistema isti nisu ostvareni do kraja bez obzira na činjenicu što su bili i zasnovani na modernim evropskim tokovima. U koliko, pod hitno ne poduzmemo mjere u ovoj oblasti mi nećemo imati dovoljno znanja i sposobnosti da pratimo razvoj nauke i obrazovanja u vremenu postpandemijske i globalne krize, ali to ne znači da trebamo popustiti razvoju destrukcije zasnovanu na partijskom modelu upravljanja obrazovnim ustanovama, školama i univerzitetima i potpuno zaostati.

Radikalni zaokret nije potreban samo u kontekstu formalno-pravne reforme obrazovanja već nam je potreban evolucijski skok ka novoj savremenoj školi, univerzitetu, odnosno potpuno novom sistemu obrazovanja. U tom kontekstu nam je potrebno da realiziramo nove pedagoške ciljeve, nove uvjete i okruženje za učenje uključujući digitalne tehnologije kao i da dužnu pažnju posvetimo zaposlenicima u obrazovnom sistemu kako bi im prevashodni cilj bio obrazovanje i vaspitanje mladih a ne osiguranje osnovne egzistencije.

Nučna istraživanja predviđaju da će se od 2031 godine preći na sistem personalizovanog učenja zasnovane na vještačkoj inteligenciji koja će promijeniti odnos između nastavnika i učenika. Već je vrijeme da u Bosni i Hercegovini o tom vodimo računa na način da se posvetimo postepenom uvođenju digitalizacije škola i univerziteta, što podrazumjeva potpuno novi vid edukacije nastavnika, mnogo veća finansijska ulaganja u obrazovanje ali i razvoj strategije kvaliteta na svim nivoima obrazovanja od vrtića do univerziteta.

Novi pedagoški pravci morat će se fokusirati na nove oblike nastavnog procesa i nove edukativne tehnologije koje će podrazumjevati potpunu odgovornost u odvijanju procesa nastave i učenja, zakonsku regulativu koja će u prioritet staviti kvalitetu obrazovanja a ne organizaciona i kadrovska pitanja što će u konačnici imati za cilj postizanje veće ukupne odgovornosti obrazovnih ustanova za sticanje kvalifikacija u

svim segmentima djelovanja. Zakonodavno-pravni okvir mora proizvesti novi odnos između učenika-polaznika i nastavnika kao izvođača procesa obrazovanja iz čega proizilazi da će kao princip prevladati neprofitno obrazovanje na svim nivoima. Sve navedeno bi trebalo da do 2036 godine stvori potpuno nove obrazovne institucije što podrazumjeva mnogo izdašnija finansijska izlaganja a promptno formiranje timova na svim nivoima vlasti za rekonstrukciju obrazovanja. Obrazovna politika mora podrazumjevati fleksibilan pristup nastavnom procesu kurikulumu, posebno organizaciji učenja kroz praksu, digitalnu tehnologiju i personalni pristup sa čime ćemo ostvariti samo jedan od preduvjeta za ostanak mladih u ovoj zemlji. U konačnici pored značajnijeg finansijskog ulaganja sa prioritonom na digitalizaciju, potrebno je provesti i promijeniti sistem pristupa u obrazovne institucije sa mnogo jačim kriterijumima u selekciji odabira, uspostaviti balansiran sistem nastavničkog zanimanja, omogućiti i forsirati neprofitne oblike obrazovanja, uspostaviti hibridne oblike učenja pogotovo u edukaciji odraslih. U tom kontekstu potrebno je revidirati politike cjeloživotnog obrazovanja zasnovanog na fleksibilnosti i ostvarivanju ključnih društvenih kompetencija i na valorizaciji znanja. Naredni period potrebno je iskoristiti da se pod hitno razviju sistemi obuke kada su u pitanju vještine i kvalifikacije koje su potrebne posebno za neke proizvodne djelatnosti.

Posebnu pažnju treba obratiti na devijaciju u obrazovanju, mjerenje kompetencija i obnavljanje kulture učenja te uspostaviti ozbiljne transparentne mehanizme u borbi protiv prodaje diploma i kriminala u kontekstu korupcije prisutne u obrazovnom sistemu. Posmatrajući sve gore navedeno bilo bi neophodno istovremeno provesti medijsku kampanju o modernom obrazovanju, kulturi učenja i digitalizaciji društva uz promoviranje uspostave jače sinergije predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja sa cjeloživotnim učenjem. Jedno od najvećih bogatstava BiH su mladi ljudi i oni predstavljaju najveću šansu za budućnost Bosne i Hercegovine jer je znanje osnov svakog društva.

Potrebno je uvesti obavezno srednjoškolsko obrazovanje do stjecanja stručne osposobljenosti i istovremeno kreirati upisnu politiku u srednjim školama i fakultetima sa zahtjevima tržišta rada. Posebnu pažnju treba obratiti i na upisnu politiku visoko školskih ustanova koja treba biti usaglašena sa potrebama tržišta rada te stimulisati studijske programe zasnovane na ekonomskim projektima uz mogućnost uspostave instituta stipendiranja učenika i studenata od strane privrednih subjekata. Poseban problem u BiH koji treba riješiti u narednom periodu je akreditacija univerziteta koje je do apsurdna dovelo validnost stečenih diploma na pojedinim dijelovima teritorije Bosne i Hercegovine. Navedeno akreditiranje treba podržavati potpuno uvođenje i adekvatnu implementaciju bolonjske deklaracije uz imperativ da se uvedu takvi sistemi kojim će se onemogućiti negativni politički uticaj na autonomiju svih obrazovnih ustanova.

U sistemu nauke istraživanja s obzirom na potupnu zapuštenost istraživačkog sektora potrebno je donijeti i implementirati Zakone o naučno istraživačkoj i razvojnoj djelatnosti kao i zakone o formiranju predmetnih Fondova, usaglašene sa praksom EU, istovremeno osigurati povećano ulaganje u istraživanje i razvoj u BiH čiji prosjek treba biti kao u zemljama EU od 2,4% BDP-a a ne kao kod nas najniži u Evropi koji iznosi 0,2%. Ne treba zaboraviti činjenicu da njihova brojnost i kvalitet su temeljni pokazatelji potencijala jedne zemlje i da oni u budućnosti mogu biti nepresušan izvor kadrovske strukture istraživačkih institucija.

U BiH pored svih oblasti koje su zapostavljene je i oblast inovacija odnosno nepostojanja institucionalnog okvira za politike poticanja istih. U tom kontekstu potrebno je definirati potrebnu infrastrukturu, finansijske instrumente, partnerske ugovore, institucionalnu podšku i što je najznačajnije poveznicu

između naučnoistraživačkog i poslovnog sektora sa inovacijama. Sve navedeno bi imalo za benefit ubrzana proces suradnje između pomenutih sudionika privatnog sektora i akademske zajednice a što bi rezultiralo u konačnici većim potencijalom komercijalizacije u privredi. Uvođenjem okvira za inovacije omogućilo bi da jedan dio talentiranih mladih ljudi razvije dodatni modalitet za svoju poslovnu angažiranost, a u tom smislu posebno je interesantan IT sektor koji im istovremeno može omogućiti samozapošljavanje i osiguranje egzistencije u BiH.

Sport kao sastavni dio identiteta bh društva je još jedna od oblasti koje su prepustene same sebi. Iako obogaćuje našu ekonomiju i kulturu i direkto utiče na stepen blagostanja, zdravlje nacije, pomaže razvoju djece, je potpuno neiskorištena oblast djelovanja. Iako sport ima vrlo važnu ulogu u društvu uključujući razvoj etičkih i moralnih principa prvenstveno kroz benefite zdravstvenog stanja svih generacija, sramotan je odnos nadležnih institucija i podcjenjivanja benefita koje sportske aktivnosti donose, što je u skladu sa kršenjem osnovnih prava svih građana Bosne i Hercegovine zasnovanih Ustavom. Mi moramo stvoriti preduslove za bavljenje sportom djeci, mladima, osobama sa invaliditetom pa i starijim na način da razvijemo sportske aktivnosti prilagođene njihovim zahtjevima i mogućnostima što podrazumjeva potpuno drugačiji planski pristup sa mnogo više finansijskog izdvajanja. Prevashodan cilj „Za nove generacije“ mora biti slobodan pristup sportu gdje god i bez obzira na njihovu sposobnost. Prioritet mora biti izgradnja kvalitetnih sportskih terena i objekata te poboljšanje bavljenja sportskim aktivnostima u obrazovnim insitucijama. Posebnu odgovornost u tom smislu pripada lokalnim zajednicama jer sport kao djelatnost ima direktnu vezu sa obrazovanjem, zdravstvom, urbanizmom i generalno razvojem lokalne zajednice, jer on kao oblik javne službe ne može se razviti bez budžetske podrške svih nivoa vlasti jer on zavisi od direktne političke volje predstavnika iste. Sve navedeno podrazumjeva da se ovo pitanje riješi i precizira donošenjem zakona na svim administrativnim nivoima kojim bi se omogućila pomoć sportskim savezima, klubovima, sportskim radnicima, ali i predstavnicima javno-privatnog sektora da učestvuju, rade i finansiraju sportske aktivnosti a zauzvrat da se poveća broj djece i omladine, posebno žena koje se organizirano bave sportom.

Kao posljedica opšteg nerada u zemlji, te nedostatka svijesti o ulozi i značaja kulture u bh društvu, institucije kulture su pred kolapsom, njihova zapuštenost ogleda se u teškom materijalno-finansijskom stanju, nedostatku kadrova, te neadekvatnoj organizacijskoj strukturi. Ako znamo da kulutra odnosno kulturni identitet da je zasnovan na parcijalnim etnonacionalnim identitetima to dovoljno govori samo po sebi kako smo dopustili da se takva devijacija desi. I umjesto da je kultura osnovni kohezivni element društva koja određuje društvene norme, vrijednosti, djelovanja i ponašanja, koja razvija međuljudske odnose a u konačnici i cjelokupni moralni sistem, ona je postala sredstvo u degradaciji društvene norme i zatiranja svega onog što može predstavljati bosanskohercegovački identitet. U tom pravcu nameće se nekoliko rješenja, koja bi, zaustavila trenutno propadanje a ogledala bi se u formiranju posebnog tijela agencije za provođenje kulturne politike BiH, čiji bi sadržaj rada bio revitalizacija kulturnih institucija od državnog interesa, obnova istraživačkih izdavačkih kulturnih insitucija, zaštita nacionalnih i religijskih spomenika, povećanje kulturnog edukacijskog sadržaja u RTV sistemima, promocija BH filma i drugo. U tom kontekstu potrebno je donijeti izmjene i dopune zakona o porezu na dodatnu vrijednost kojim bi se smanjila stopa PDV-a na izdavaštvo, intelektualno stvaralaštvo te uvele olakšice za kulturno sportske kolektive, a kroz zakone o igrama na sreću uvesti dodatne poreze čiji bi se dio uplate direktno usmjerio u svrhu finansiranja kulturnih institucija i programa i sportskih kolektiva.

10. MLADI I MIGRACIJE, ISELJENIŠTVO (DJELIMIČNA NADLEŽNOST)

Očuvanje novih generacija i mladih, njihov bolji život je prioritet najviše kategorije. Osiguranjem kvalitetnog obrazovanja mladih, zdravstvene zaštite, sportskog i kulturnog sadržaja, komunikacije i integracije s vršnjacima unutar BiH i širom evropskog kontinenta je osnovna vodilja koja nema alternativu. „Narodni evropski savez“ i „Za nove generacije“ žele stvoriti društvo u kojem sadašnji dječaci i djevojčice, buduće mame i tate, žele da ostanu u svojoj domovini i da ovdje grade svoju obitelj.

Da bi ostvarili gore navedeni cilj, moramo izvršiti trenutni presjek stanja o društvenom položaju mladih. Po statističkim podacima, ukoliko se istim može vjerovati, imajući u vidu način kako se prikupljaju, BiH je u periodu od 2013 godine do danas napustilo gotovo 1 milion građana, uglavnom mlađe populacije. Ukoliko sagledavamo razloge napuštanja građana Bosne i Hercegovine a posebno mladih, lako se može zaključiti da je osnovni razlog njihov položaj i status u društvu, nepostojanje prosperiteta, njihov egzistencijalni status, društvena nesigurnost, nezadovoljstvo sistemom, zdravstva i obrazovanja. Iseljavanje iz Bosne i Hercegovine je jedan od najvećih izazova koji se postavlja pred institucije sistema. Svi sebi pojedinačno moramo postaviti pitanje gdje da nađemo snagu i izlaz za rješavanje postojećih situacija, pogotovo ako se uzme u obzir činjenica da pojedini demografski eksperti procjenjuju da će BiH napustiti ove godine gotovo 200.000 stanovnika. Građanima Bosne i Hercegovine a prije svega mladim ljudima moramo dati do znanja, ali ne samo verbalno, već svojim postupcima da jačamo svijest i da priznajemo njihovo znanje, da ih uvažavamo, da im dajemo povjerenje na način da vjerujemo u njihov potencijal. U tom kontekstu vrijednosti koje su stekli mladi ljudi u BiH, a koje se odnose na njihovu porodicu, tradiciju, vjeru u pravdu, poštenje, što su normalne društvene vrijednosti, moraju odmah postati održive. Moramo pod hitno prekinuti postojeće formalne norme i pogrešne društvene vrijednosti koje su nametnute u posljednjih 20 godina građanima Bosne i Hercegovine. Potrebno je mladima odmah omogućiti uslove da formiraju svoj identitet kako bi mogli uz podršku cjelokupnog društva da se bore za ostvarenje svojih prava na način da ih ekonomski osnažimo i da im jednostavno pružimo priliku koju zaslužuju. Navedeno se prvenstveno odnosi na reformu sistema obrazovanja i promptno rješavanje zapošljavanja mladih kroz razvoj ekonomije.

Ovom prilikom je potrebno istaći činjenicu da van granica Bosne i Hercegovine živi gotovo 1 milion stanovnika BiH sa pravom glasa, što znači da ukoliko želimo da uspijemo u toj namjeri, moramo animirati svakog građanina Bosne i Hercegovine da učešćem u izborima 2022 godine svojim glasom da priliku mladima. Istovremeno moramo sve učiniti da državni sistem napravimo funkcionalnim i da konačno u ovoj zemlji zavlada princip vladavine prava a ne nepotizma i vladavine korupcije. Trebamo osmisliti način kako da olakšamo procedure za zapošljavanje mladih posebno prilikom u stupanja u prvi radni odnos uz mogućnost sufinansiranja programa pripravnštva i prvog zaposlenja.

Na svim nivoima vlasti treba promovirati i uvesti princip samozapošljavanja mladih na način da im se omogući ostvarivanje vlastitih poduzetničkih projekata uključujući osnivanje firme, što podrazumijeva finansijsku i ogranizacijsku pomoć, kreditiranje, administrativne olakšice, besprovatne grantove iz EU fondova i druge vidove podrške i pomoći. Potrebno je posebno osnažiti u smislu osiguranja spolne

ravnopravnosti mladih žena u društvu te iste educirati, osnažiti za njihovo kreativnije učestvovanje i u donošenju javnih politika položaja mladih ali i u kontekstu kreativnijeg učešća na tržištu rada.

Posebnu pažnju treba obratiti na stambeno zbrinjavanje mladih posebno sa malom djecom, te u tom kontekstu u svim administrativnim jedinicama posebno lokalne samouprave omogućiti brže i jednostavnije dobijanje kredita pri osiguranju stambenog pitanja (subvencioniranje određenog dijela otplate, povoljniji uslovi finansiranja, niske kamatne stope, pomoć u građevinskom materijalu i slično). U kontekstu uticaja na sprječavanje iseljavanja potrebno je u svakoj prilici izvršiti jačanje porodice kao osnovne ćelije svake društvene zajednice. Posebnu pažnju treba obratiti na sprječavanje diskriminacije porodilja i mladih majki na tržištu rada, u tom smislu treba istrajati na zakonskoj regulativi koja će biti izjednačena za čitav prostor BiH. Pitanje dječijih doplataka na način da svako dijete u državi, čiji roditelji to traže, mora imati pravo na dječiji doplatok kao instrument koji bi poboljšao imovinsko stanje svake porodice, a u slučaju porodice sa troje ili više djece potrebno je omogućiti izdržavanje-subvencioniranje makar jednog zaposlenog roditelja na jedinstven način u Bosni i Hercegovini. Također je neophodno subvencionirati na jedinstven način i boravak predškolske djece u vrtićima. Istovremeno treba raditi na implementaciji zakonodavno-pravnog okvira osobama za osnivanje porodice koje imaju poteškoće u začeću djece te s tim u vezi, potrebno je uvesti refundiranje troškova biomedicinske potpomognute oplodnje i troškova liječenja neplodnosti.

Ukoliko se postigne politički koncenzus u Bosni i Hercegovini bilo bi potrebno formirati Ministarstvo za pitanja mladih na nivou BiH na način da se zakonski uredi i definiraju nadležnosti u svim administrativnim jedinicama u Bosni i Hercegovini, jer samo na taj način institucije u BiH mogu pokazati svoju posvećenost u istinskom rješavanju ovih pitanja.

Jedno od ključnih pitanja u Bosni i Hercegovini je i pitanje iseljništva koje je u direktnoj vezi sa predhodno navedenim pitanjem. Imajući u vidu činjenicu da po nekim statističkim procjenama preko 1,5 miliona stanovnika BiH živi u inostranstvu, na svim kontinentima, postavlja se pitanje, kako i na koji način institucije BiH trebaju i mogu dati zasluženi fokus ovoj važnoj populacijskoj skupini. Kako i na koji način iseljništvo Bosne i Hercegovine iz opšte zloupotrebe njihovih direktnih novčanih transfera prevesti u kreiranje institucionalne infrastrukture koja bi pružila i stvorila mogućnosti da investitori i poduzetnici dobiju zaslužujuću ključnu ulogu u privlačenju stranih investicija, otvaranju novih radnih mjesta i sl. Moguće je ostvariti samo uspostavljanjem zakonodavno-pravnog okvira, donošenjem posebnog zakona na nivou Bosne i Hercegovine. Navedenim zakonskim rješenjima bilo bi potrebno predvidjeti njihovo učešće i povezivanje sa privatnim sektorom u BiH ali istovremeno i sa javnim i nevladinim sektorom.

Zakonskim rješenjima potrebno je stvoriti preduslove i dati do znanja osobama koje imaju namjeru da ulože svoj kapital u Bosnu i Hercegovinu da znaju da će imati kao investitori zaštitu države uključujući garancije pravne sigurnosti. U tom kontekstu potrebno je definirati listu beneficija koje trebaju osigurati lakši pristup i zainteresiranost ulagača u privredni sistem BiH.

11. ZDRAVSTVO (DJELIMIČNA NADLEŽNOST)

Pored navedenih oblasti, imajući u vidu iskustva u Bosni i Hercegovini izazvanih pandemijom Covid-19, očigledno je da zdravlje građana Bosne i Hercegovine u narednom periodu mora biti prioritet. Zdravstveni sistem u kontekstu izgradnje odgovornog društva mora biti prioritet svakog pojedinca i svake institucije. Zdravstvena zaštita mora biti zasnovana na načelima solidarnosti, dostupnosti i cjelovitom pristupu, bez obzira na starost, spol, socijalni status, vjersku ili etničku pripadnost. Iz pokazatelja koji se odnose na posljedice pandemije vidljivo je da u zdravstvenom sistemu u Bosni i Hercegovini na svim nivoima vlasti postoje ozbiljni problemi. Podatak da je Bosna i Hercegovina u posljednje tri godine od početka pandemije zemlja (među prve tri) sa najvećim postotkom smrtnosti stanovništva na sto hiljada stanovnika i ujedno zemlja sa vrlo slabim postotkom imunizacije je katastrofalan. Ako uzmemo u obzir činjenicu da se u pojedinim sredinama u Bosni i Hercegovini nije znao put liječenja pacijenta, da su prisutni problemi u rješavanju pitanja nadležnosti sistema primarne, sekundarne i tercijarne zaštite, proizilazi da temeljni cilj zdravstvene politike u BiH mora biti potpuna reforma zdravstvenog sistema na način da isti učinimo efikasnim, transparentnim i racionalnim. Politika zdravstvene zaštite u smislu suočavanja sa eventualnim nadolazećim demografskim i epidemiološkim mjerama kao i rastućim očekivanjima stanovništva mora podrazumijevati finansijsku održivost, efikasno pružanje usluga pacijentima, reorganizaciju kapaciteta, ujednačen pristup zdravstvenoj zaštiti, pojačan nadzor zdravstvenih institucija uz djelotvoran sistem koordinacije suradnje između zdravstvenih institucija.

U primarnoj i sekundarnoj zdravstvenoj zaštiti potrebno je posebno obratiti pažnju na pravovremeno osiguranje upošljavanja medicinskog osoblja kao i na edukaciju postojećeg, uključujući adekvatan stepen osposobljavanja specijalizanata u zdravstvenom sistemu. Istovremeno potrebno je uvesti kriterije za finansiranje sistema zdravstvene zaštite koji će biti u potpunosti srazmjerni pruženim uslugama pacijentima. Bitno je napomenuti da pored potrebe stalnog i kontinuiranog akreditiranja zdravstvenih ustanova, zbog problema koje smo imali u ljekarskoj praksi koje su rezultirale i poznatim smrtnim slučajevima, ukazuje se i na potrebu nadzora i akreditiranja privatnog sektora, ali i stavljanju istog u funkciju opšteg zdravstvenog sistema.

Trenutno stanje u oblasti zdravstva nas obavezuje da reforma mora proizvesti racionalne i efikasne odgovore kako bi se zadovoljile potrebe svakog stanovnika Bosne i Hercegovine. Kao preduslov za to potrebno je pomenuti istovremenu uspostavu finansijske stabilnosti zdravstvenog sistema uz poboljšanje planiranja i upravljanja finansija u zdravstvu, uključujući pojednostavljenje plaćanja pojedinih zdravstvenih usluga, precizno definiranje obima i vrsta prava za svakog građanina iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, uključujući pravovremeno refundiranje plaćanje usluga privatnom sektoru, sve uz obavezu, da zdravstveni sistem mora odgovoriti potrebi pojedinca.

Naprijed navedeno podrazumijeva razgraničenje nadležnosti odgovornosti zdravstvenih institucija, javnost rada uz uspostavu funkcionalnog sistema upućivanja pacijenta između različitih zdravstvenih institucija koje podrazumijeva potpunu informatizaciju sistema a sve u cilju unapređenja pružanja usluga.

Potrebno je istaći sve veće probleme u liječenju pojedinih kategorija pacijenata, posebno onkoloških, za koje treba predvidjeti mogućnost finansiranja nabavke lijekova (tableta, vakcina, injekcija, preparata i sredstava) koje postoje u zemljama EU, a koje većina oboljelih nisu u stanju priuštiti. Također se mora

posebna pažnja posvetiti tretmanu pacijenata kojima je potrebna transplatacija organa a koja se ne može izvršiti na prostoru BiH, zbog nemogućnosti zdravstvenih institucija da pruže takav vid pomoći. U kontekstu rješavanja tog problema imperativ je da BiH, preko Vijeća ministara Bosne i Hercegovine se pridruži u članstvu „Eurotransplanta“, kako bi se konačno otpočeo proces zbrinjavanja te kategorije pacijenata koji je zamrznut od 2011 godine.

Potrebno je također istaći problem koji opterećuje bosanskohercegovačku javnost a posebno kategorije hroničnih bolesnika koji imaju potrebu za liječenjem preparatima a koji nemaju medicinski karakter, u čemu se posebno izdvaja nemogućnost upotrebe kanabisovog ulja ali isključivo u medicinske svrhe. U tom smislu potrebno je insistirati kod nadležnih organa izmjene i dopune Zakona o drogama i prekursorima gdje je potrebno napraviti izuzeće i to treba učiniti nadležno Ministarstvo sigurnosti u suradnji sa Ministarstvom civilnih poslova i komunikacija, kako bi građanima omogućili, jednom rječju, pravo na život.

Na kraju, politika javnog zdravstva mora osigurati i preventivno djelovanje pogotovo s aspekta smanjenja hroničnih bolesti i to kroz uvođenje obaveznih sistematskih pregleda za sve kategorije društva, promociju zdrave ishrane (posebno u obrazovnim institucijama), promociju programa imunizacije stanovništva, promociju i zaštitu mentalnog zdravlja ali i monitoring i unapređenje faktora životne sredine koji imaju uticaj na aspekt zdravlja ljudi (od nadzora javnog vodosnabdijevanja preko kontrole otpadnih voda do suzbijanja neadekvatne upotrebe lijekova u liječenju ljudi i životinja, provođenje monitoringa nad sigurnošću hrane uz obavezno planiranje mjera koje mogu uticati na smanjenje zagađenja i unapređenja kvalitete zraka uključujući, jačanje nadzora nad upotrebom duhanskih proizvoda, alkohola i psihoaktivnih supstanci.

12. BUDŽETI, JAVNI DUG, KREDITNI REJTING

Bosna i Hercegovina je karakteristična u odnosu na region i Evropu što se javno zaduživanju vrši prije svega zbog opstanka vladajućih garnitura i to prvenstveno u smislu krpljenja kontinuiranog budžetskog deficita, tako da je javni dug iz godine u godinu povećavan i u pravilu je odlazio na upotrebu u javni sektor.

Iako je poznata činjenica da sva ekonomska kretanja zavise od strukture i visine javnog duga, očigledno je da se strateški malo pažnje posvećuje ovom pitanju što za posljedicu ima da imamo znatno brži rast javnog duga nego stopu privrednog rasta. S tim u vezi potrebno je odmah prekinuti korištenje sredstava javnog duga za finansiranje javne potrošnje koja je u svojoj osnovi neproizvodna, pogotovo ako se uzme u obzir preglomazan administrativni ustroj BiH, neracionalna potrošnja i posebno subvencioniranje dugova javnih preduzeća na svim nivoima vlasti koja su suštinski odavno propala.

U narednom periodu potrebno je kapital osiguran u inostranstvu od strane MMF-a, WB, IBRD-a, odnosno domaćim kreditiranjem kroz obveznice i trezorske zapise, investirati isključivo u proizvodne projekte sa većom profitnom stopom od kamata na uzete kredite, uz to je potrebno voditi računa da se prioriteto osigura novac za izvozno orijentirane projekte. Sve navedeno bi imalo za cilj osiguranja servisiranja duga, minimiziranje gubitaka od rizika promjene kursa i u konačnici dugoročni privredni rast.

U Bosni i Hercegovini je javni dug manji brojkom od 60% BDP-a što govori da vlade svih nivoa u Bosni i Hercegovini imaju konstantan problem sa budžetskim deficitom te da su zavisne od finansijskih zaduženja.

Bosna ni Hercegovina je 1996 godine bila zadužena 1,4 mrd KM, 2011 godine 6,6 mrd KM, 2017 godine 12 mrd KM, da bi 2020 godine taj iznos porastao na 13 mrd KM što znači da je karakteristika javnog duga konstanto povećanje. To nameće zaključak potrebe donošenja transparentne i rigorozne Strategije za upravljanje javnim dugom, posebno naglašavajući upotrebu kredita u proizvodnom sektoru, a ne kao do sad da se predmetnim novcem osiguravaju troškovi preglomazne administracije i kupuju glasovi birača. Kad su u pitanju privredne aktivnosti posebnu pažnju treba usmjeriti na zaduživanje u privredne aktivnosti prije svega u razvoj poljoprivrede, pojedinih grana industrijske proizvodnje, energetiku, šumarstvo, turizam, pomoć malim i srednjim poduzećima, poboljšanje poslovnog okruženja, čime bi se omogućila veća proizvodnja i zaposlenost i direktno uspjela postići likvidnost u servisiranju dugova.

Povoljan je trenutak da iskoristimo činjenicu da spadamo u kategoriju srednje zaduženih zemalja jer udio javnog duga za razliku od zemalja okruženja još nije prešao iznos od 50% GDP-a.

Iz svega navedenog nameće se zaključak, da javno zaduživanje mora biti u funkciji razvoja te da u programima Javnih investicija, vrh prioriteta mora biti energetska sektor, transport i komunikacije i prerađivačka industrija, a da bi sve navedeno bilo u funkciji mnogo jačeg ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. Potrebno je naglasiti da jedino na način povećanja konkurentnosti fiskalne održivosti, izvoza, posebno povećanjem BDP-a, može doći do većih prihoda u budžetu, što će u konačnici povećati potencijalnu štednju, investicije i privredni rast.

Potrebno je naglasiti da bez političke stabilnosti u BiH i poboljšanja poslovnog ambijenta, nema prijeko potrebno fiskalne održivosti, te je potrebno, posebnu pažnju posvetiti unaprjeđenju-olakšanju uvjeta za obavljanje poslovne djelatnosti, restrikciju potrošnje u javnom sektoru te inteziviranju bankarske djelatnosti u BiH.

Za provođenje svih navedenih reformi u ovom dokumentu neophodno je osigurati efikasnu provedbu fiskalne politike BiH. Ona mora sadržavati nekoliko pravaca a da bi se ostvario neophodan privredni rast, smanjila nezaposlenost građana i povećao standard zaposlenih, a to je: restrukturiranje industrije, stavljanje u funkciju neiskorištenih resursa posebno onih koji su aktualizirani trenutnom globalnom krizom, proizvodnja hrane i energenata, jačanje poduzetništva te rasterećenje privrede.

Istovremeno je potrebno rasteretiti privredu od suvišnih nameta najmanje za 30% (prije svega kroz smanjenje poreznih stopa, parafiskalnih nameta i akciza) a tako ostvarene uštede potrebno je usmjeriti ka jačanju statusa zaposlenih.

Mi niže potpisani, obavezujemo se da ćemo u okvirima svog zajedničkog djelovanja u javnosti, kao i kroz institucije Bosne i Hercegovine, provoditi i zalagati se za usaglašene stavove i principe iznesene u Sporazumu, poštujući i ne osporavajući pravo niti jednoj političkoj organizaciji na vlastiti pravno-politički subjektivitet i djelovanje.

Svaka potpisnica Sporazuma zadržava po jedan originalan primjerak Sporazuma.

“Narodni evropski savez”

“Za nove generacije”

Zastupnik u ZD PS BiH:

Izaslanik u DN PS BiH:

Jasmin Emrić

Zlatko Miletić

Predsjednik:

Koordinator:

Nermin Ogrišević

Dr. Damir Marjanović
